

Sport en sportsociologie

Sport als onderwerp van sociaal-wetenschappelijk onderzoek

Beschouwingen over de aard en maatschappelijke werking van sport worden geproduceerd als sport meer betekenis krijgt dan een tamelijk willekeurige vorm van vermaak. Van meet af aan speelden bij de sociologische aandacht voor sport nationale en internationale politieke verhoudingen en problemen een cruciale rol. Dat is al te zien in de geschriften van Pierre Baron de Coubertin, de stichter van de moderne Olympische Spelen. De Coubertin vroeg zich af hoe de Franse jeugd flinker kon worden gemaakt, zodat er een sterk leger uit gevormd kon worden, dat zich niet nog eens, zoals in 1870, door de Duitsers liet verslaan. Hij vond een antwoord door naar Engeland te kijken, aan het eind van de negentiende eeuw het rijkste en machtigste land van de wereld. De elite die het daar voor het zeggen had was gevormd in *public schools* waar veel aan sport werd gedaan. Volgens veel Engelsen zelf en ook volgens de Coubertin verwierf die elite daardoor flinkheid (*pluck*), *team spirit* en een gevoel voor *fair play*. Precies de eigenschappen die nodig zijn om leiding te geven aan grote imperiale ondernemingen (MacAloon 1981: 80).

Het beeld van *Christian gentlemen* die in allerlei leidinggevende posities het Engelse imperium in stand hielden, maakte minstens zoveel indruk in Duitsland als in Frankrijk. De Anglistiek was gedurende de jaren dertig in Duitsland een vak zoals na de Tweede Wereldoorlog de Amerikanistiek en de Ruslandkunde dat in Nederland werden, de wetenschappelijke studie van machtige landen die men bewondert of waarvoor men bang is. Vanuit deze Anglistiek verschenen in 1935, een jaar voor de Olympische Spelen in Berlijn, twee buitengewoon interessante sociaal-wetenschappelijke studies over de Engelse sport: Maria Kloeren, *Sport und Rekord. Kultursoziologische Untersuchungen zum England des sechzehnten bis achtzehnten Jahrhunderts* en Herbert Schöffler, *England das Land des Sportes. Eine kultursoziologische Erklärung*. Het boek van Kloeren is een grondige, vooral beschrijvende, historisch-sociologische studie over de ontwikkeling in Engeland van het boksen, het duel, de paardenfokkerij en het denken in termen van records. Zij brengt dat in verband met een antipuriteinse reactie na de restauratie van het koningschap in 1660. Schöffler

heeft een generaliserende aanpak, hij verklaart de ontwikkeling van de Engelse sport en sportopvattingen uit de betrekkelijk graduele onderscheidingen tussen aristocratie en overige bevolking, als gevolg van het eerstgeboorterecht. Hierdoor waren er in de Engelse samenleving veel mensen van aristocratische afkomst die op een min of meer burgerlijke wijze in hun levensonderhoud moesten voorzien. De scheiding tussen de aristocratie en de overige bevolking was daardoor vloeiender dan in andere landen.

De Coubertin maakte van de bewondering voor de Griekse Oudheid in zijn tijd gebruik om het prestige van de moderne Olympische Spelen te verhogen. Hij idealiseerde de Griekse sport en in het bijzonder de Griekse Olympische Spelen. Het idee van vreedzame wedijver – gedurende de Spelen was er een wapenstilstand – en strijd om de eer, uitgedrukt in een laurierkrans voor de winnaars, vervlocht hij met zijn interpretatie van de sport aan de Engelse *public schools*. Gestimuleerd door deze verbinding met de Griekse sport gingen historici die de Klassieke Oudheid bestudeerden hun aandacht ook op de Griekse sport richten. Toen de moderne sport eenmaal tot ontwikkeling was gekomen, werd ook deze voorwerp van historische studie. Sportgeschiedenis ontwikkelde zich eerder dan de sportsociologie. Een belangrijke publicatie op dit gebied is van de Nederlandse classicus H.W. Pleket samen met de vooraanstaande klassieke historicus M.I. Finley: *The Olympic Games. The first thousand years* (1976).

Gedurende de jaren dertig formuleerde Huizinga zijn ideeën over de ‘spelende mens’. Een hoofdstuk van zijn cultuur-historische studie *Homo Ludens* (1938) is gewijd aan de moderne sport. Volgens Huizinga was met de organisatievorming, bureaucratisering en professionalisering ervan het spelelement uit de sport verdwenen en was de sport ‘terzijde van het eigenlijke cultuurproces’ komen te staan. Hoe belangrijk sport ook bleef voor deelnemers en toeschouwers, in cultureel opzicht was het, door het teloor gaan van de spelfactor, een stervende functie geworden (Huizinga 1938: 193). Na en onder invloed van Huizinga volgde menige verzuchting over de overtrokken belangstelling voor sport en de vormen van ontarding die daarmee gepaard gingen. Het spelbegrip is een ideaal gebleven waartegen sportcritici telkens weer de sport van hun tijd in negatieve zin afzetten.

Na de Tweede Wereldoorlog kreeg sport nieuwe betekenis door twee ontwikkelingen: de internationale wedijver van de Koude Oorlog en de uitbreiding van de verzorgingsstaat. Sport werd een arena waarin vertegenwoordigers van kapitalistische en communistische landen voor een internationaal publiek op vreedzame wijze de voortreffelijkheid van hun nationale stelsels trachtten te bewijzen. En nationale overheden erkenden door middel van subsidies dat

sport een belangrijk opvoedingsmiddel voor de jeugd was. Naast deze politieke, aan nationale overheden gerelateerde ontwikkelingen liet vanaf het eind van de jaren vijftig de verspreiding van de televisie niet na de publieke aandacht meer dan ooit tevoren op sport te richten.

Gedurende de jaren zestig wordt sport een onderwerp dat op internationale sociaal-wetenschappelijke conferenties besproken wordt, verschijnen er talrijke artikelen, bundels en boeken op dit gebied en komt er een sportsociologisch tijdschrift (*International Review for the Sociology of Sport*, opgericht in 1965), uitgegeven door het in 1964 gevormde *International Committee for the Sociology of Sport* (ICSS). In Nederland zien we vanaf 1970 de sociaal-wetenschappelijke aandacht voor sport langzaam toenemen. Al eerder, in 1955, was de dissertatie van C. Miermans, *Voetbal in Nederland. Maatschappelijk en sportieve aspecten* verschenen. Net als het werk over sport van de Anglistiek-beoefenaren was dit een geïsoleerde prestatie. Wel kwam dit boek tot stand onder speciale omstandigheden, waardoor de publieke aandacht in Nederland sterk op voetbal gericht raakte: het werd geschreven in de tijd dat zich, tegen de weerstand van de Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond (KNVB) en de overige op het amateurisme gebaseerde sportwereld in, bij voetbal de overgang van amateurisme naar professionalisme afspeelde. Deze vond zijn beslag in het jaar dat Miermans' boek uitkwam.

Vanaf het eind van de jaren zestig verschijnt een aantal basisstudies, waarin de auteurs proberen de eigen aard van sport nader te bepalen. De prominente rol van historisch-sociologische benaderingen bij deze studies is opvallend. Sport, opgevat als een vorm van gereguleerd geweld, werd voor Elias en Dunning een belangrijk onderzoeksgebied, waarmee zij de verklarende waarde van de civilisatietheorie konden demonstreren (Dunning 1971; Elias & Dunning 1986). De regulering van de sportieve strijd wordt volgens deze auteurs in de loop van de tijd zo op de smaak van de deelnemers en het publiek afgestemd dat de sportieve strijd wel spanning oproept, maar het risico van fysiek letsel zo veel mogelijk voorkomen wordt. De aard van deze afstemming hangt samen met de algemene houding ten aanzien van fysiek geweld in een samenleving. Waar Elias en Dunning vooral naar de geweldsregulatie keken, zag Guttmann de kern van de moderne sport vooral in het seculiere, rationele, bureaucratische en op gelijkheid gebaseerde karakter ervan (Guttmann 1978). In deze tijd verschijnen ook de eerste Amerikaanse sportsociologische leerboeken (Kenyon 1969). Hoewel het Eliaanse perspectief een belangrijke rol in de sportsociologische literatuur is blijven spelen, drong hiervan in de meeste leerboeken betrekkelijk weinig door (bv. Coakley 1998). Elias bestudeerde ook de relatie tussen de moderne sport en de sport van de klassieke Grieken. Nog meer dan

Finley en Pleket zette hij zich af tegen het idealiserende beeld dat De Coubertin van de Griekse sport had gegeven. Elias wees op de in moderne ogen enorme gewelddadigheid ervan en probeerde dit te verzoenen met de verfijndheid van andere aspecten van de Griekse beschaving. De vrijwel permanente staat van oorlog tussen de stadstaten maakte volgens hem dat de Grieken zich juist bij de toepassing van geweld weinig innerlijke beperkingen oplegden, zowel in tijd van oorlog als in periodes van vrede (Elias & Dunning 1986).

In dit stuk ga ik verder vooral in op de ontwikkeling van sport en de sociaal-wetenschappelijke studie ervan van 1970 tot heden. Dat kan in dit kader alleen in enkele grove streken. Globaal kan men stellen dat zich vanaf het midden van de jaren tachtig een overgang van topsport naar – specifiek – mediasport heeft voorgedaan. Mediasport is dan de vorm van topsport zoals die aan een groot publiek, televisiekijkers en andere mediaconsumenten, wordt aangeboden en die speciaal georganiseerd, gereguleerd en geprogrammeerd is om zo veel mogelijk toeschouwers te behagen (Stokvis 2003a). In het werk van Maso over het wielrennen komt overigens naar voren hoe sterk al voor de opkomst van de televisie de verwevenheid met krant en radio was en hoe enorme groepen lezers en luisteraars betrokken raakten bij de wedstrijden. Maar ook bij het wielrennen had de televisie grote gevolgen voor de opzet van de wedstrijd en de wijze van verslaggeving (Maso 1990, 2003). Door de opkomst van commerciële televisieorganisaties ontstond een concurrentiestrijd om de uitzendrechten van sportwedstrijden die veel kijkers trekken, met als gevolg een sterke verhoging van de prijs voor die rechten. Sportorganisaties werden zich meer bewust van het belang van veel kijkers en trachtten hun sporten daaraan aan te passen, onder andere door de spelregels zo te veranderen dat de spanning van het wedstrijdverloop zo veel mogelijk werd opgevoerd. Deze overgang voltrok zich in de tijd dat de Koude Oorlog afliep en in de sportarena's niet meer de voortreffelijkheid van het communisme tegenover die van de vrije wereld in het geding was, maar de voortreffelijkheid van iedere nationale staat op zichzelf. Hierdoor lijkt het nationale belang bij goede sportprestaties eerder toe- dan afgenomen te zijn.

De ontwikkelingen in de richting van de mediasport ziet men terug in de sociaal-wetenschappelijke arbeidsdeling. Naast de sportsociologie wordt sport steeds meer bestudeerd vanuit de communicatiewetenschap, mediastudies en culturele studies (Wenner 1989, 1998; Whannel 1992, 2002; Boyle & Haynes 2000; Brookes 2002). De enorme aanzwelling van de geldstromen in de sport heeft bovendien geleid tot specialismen als sporteconomie en sportmanage-

ment studies. In het jargon van deze disciplines wordt gesproken van de sportindustrie of de *sports business* (Westerbeek & Smith 2003).

Een andere belangrijke ontwikkeling in deze periode is de opkomst van de fitness, het streven naar lichamelijk welbevinden, slankheid en stevigheid door middel van lichaamsoefening, in de vormen van hardlopen, aerobics en krachttraining (Stokvis 2003b). In sociaal-wetenschappelijke sporttijdschriften verschijnen vanaf het eind van de jaren tachtig geregeld artikelen over fitness. In dit overzicht beperk ik mij echter tot de wedstrijdssport en de sociologische studie daarvan. Dat deze inperking betrekkelijk willekeurig is komt naar voren in de regelmatig vloeiende stroom van sportfilosofische beschouwingen. Discussies over de definitie van sport nemen daarin een belangrijke plaats in (Steenbergen 2004). Daarnaast is het doordenken van de implicaties van het *fair play*-idee een dankbaar onderwerp voor sportfilosofische overpeinzing (Simon 1991).

Voetbal en voetbalvandalisme

Voetbal is een sport uit vele, maar wat aantal deelnemers, publieke belangstelling, media-aandacht en het geld dat ermee gemoeid is betreft, neemt het in de meeste landen verreweg de belangrijkste plaats in. De sociaal-wetenschappelijke belangstelling ervoor kwam voornamelijk op gang toen zich bij het professionele topvoetbal het probleem van het voetbalvandalisme ging voordoen. Dat werd een van de meest intensief bediscussieerde onderwerpen van de sportsociologie. Ook bij dit onderwerp is weer te zien dat de sportsociologie een specialisme is dat zich in nauwe samenhang met actuele problemen ontwikkelt. Ordeverstoringen bij het voetbal werden onder de aandacht gebracht van een groot publiek. Journalisten van dag- en weekbladen wisten dat hun lezers geïnteresseerd waren in de beschrijving en verklaring ervan en besteedden er veel aandacht aan. Autoriteiten, waar ook ter wereld, waren het aan hun stand verplicht om passende maatregelen ertegen in het vooruitzicht te stellen.

In een van de bundels die als een fundament van de sportsociologie beschouwd kunnen worden, *The Sociology of Sport. A selection of Readings* (1971) geredigeerd door Eric Dunning, bevindt zich ook het stuk dat de discussie over het voetbalvandalisme in de sociologie richting heeft gegeven: Ian Taylor, *'Football Mad'. A speculative sociology of football hooliganism*. Taylor gaat uit van de situatie van voetbal als een volkssport, waarbij de plaatselijke bevolking nauw betrokken is bij de gang van zaken in het lokale team. In de jaren zestig wordt het voetbal meer gebureaucratiseerd en geprofessionaliseerd. De facili-

teiten voor het publiek worden verbeterd, zodat de stadions aantrekkelijker worden voor de leden van de middenklassen. Er vindt een proces van verburgerlijking plaats. Taylor zag het voetbalvandalisme als een vorm van protest uit arbeiderskringen tegen deze verburgerlijking, waardoor de sport uit de invloedssfeer van de lokale bevolking raakte. De arbeidersjeugd probeerde invloed op het spel te houden door zich op allerlei ongeregelde manieren te manifesteren. Met deze enigszins Marxistische historisch-sociologische analyse kreeg de sociologische discussie over het voetbalvandalisme een interessant begin.

In de jaren tachtig besteedde Dunning (1988) met enkele collega's veel aandacht aan de nadere analyse van het voetbalvandalisme. Dit werk was niet alleen van belang voor het verwerven van inzicht in het voetbalvandalisme, het was ook een demonstratie van de relevantie van historisch-sociologische, Eliaasaanse analyses op sportgebied. Zij bekritiseerden de ideeën van Taylor door aan te tonen dat vandalisme niet als een strijd tegen de verburgerlijking van het voetbal kon worden opgevat. Dunning liet zien dat voetbalvandalisme al vanaf de begintijd van het georganiseerde voetbal bestond en dat het in de moderne vorm niet zozeer tegen de autoriteiten gericht was, maar meer een onderlinge strijd was tussen aanhangers van de teams op het veld. Daarbij wees hij ook op de amplificerende werking van de aandacht in de media op het gedrag van de voetbalvandalen. Het vandalisme was volgens hem vooral een uiting van groeps- en partijvorming onder jongens uit lagere sociale milieus, die in onderlinge strijd hun mannelijkheid trachtten te bewijzen. Naar kennis over het vandalisme was in het bijzonder in Engeland zoveel vraag en de bijdragen van Dunning c.s. werden zo op prijs gesteld, dat zij de gelegenheid kregen een heel instituut voor hun onderzoek op te richten: het in 1987 opgerichte *Sir Norman Chester Centre for Football Research*. Het onderwerp trok ook de aandacht van antropologisch georiënteerde onderzoekers, die het gedrag van de vandalen en hun groepsvorming vanuit het perspectief van de betrokkenen zelf bestudeerden (Giulianotti e.a. 1994). De invloed van media-aandacht en van het optreden van voetbal- en overheidsautoriteiten op voetbalvandalisme zijn in de loop van de tijd beter onderkend. Meer recentelijk is de aandacht zich gaan richten op de wereldwijde aard van het voetbalvandalisme en daarmee vergelijkbare vormen van gewelddadig gedrag van supporters in andere sporten. Het artikel 'Soccer hooliganism as a world social problem' van Dunning (1999) is daar een voorbeeld van.

In de loop van de jaren negentig is de wetenschappelijke belangstelling voor voetbal de problematiek van het vandalisme duidelijk ontgroeid. Sinds 2000 is er zelfs een sociologisch tijdschrift geheel gewijd aan voetbal: *Soccer and Society*.

In dit blad verschijnen veel stukken die de betekenis van voetbal analyseren in verband met belangrijke nationale tegenstellingen binnen een land en met de positie van een land ten opzichte van andere landen. Er verschijnen ook studies waar het verdwijnen van de bindingen tussen voetbalteams en hun lokale omgeving centraal staan en waar de invloed van het optreden van buitenlandse spelers nagegaan wordt. Voetbal en nationalisme worden met elkaar in verband gebracht in studies naar de nationale betekenis van beroemde voetballers en voetbalprestaties (Finn & Giulianotti 1999). Een van de leidende figuren bij het onderzoek op dit gebied is Joseph Maguire, een leerling van Dunning, die voortdurend de betekenis van de figuratiebenadering voor de sportsociologie benadrukt (Maguire 1999).

In Nederland is het voetbalvandalisme meer bestreden dan onderzocht. Het baarde voor het eerst veel opzien in 1974, het stichtingsjaar van het AST. In de finale om de Europacup op 24 mei van dat jaar tussen Feyenoord en Tottenham Hotspurs maakte televisiekijkend Nederland kennis met het optreden van de Engelse voetbalvandalen. Daarna vormden zich uit de kring van de supporters van veel grote beroepsvoetbalclubs groepen *hooligans*. Van der Brug (1986) schreef er een proefschrift over en er vond beleidsgericht onderzoek vanuit ethologisch perspectief plaats (Adang 1999). Van der Brug stelde vast dat het bij de voetbalvandalen ging om jongens uit lagere sociale klassen die vaak moeilijkheden hadden met hun schoolloopbaan. De socioloog zal dit niet verbazen, maar in de alarmistische mythologie rond het verschijnsel wordt nog steeds beweerd dat het om jongens uit alle mogelijke milieus gaat. Door de ontkenning van de sociale locatie van het voetbalvandalisme wordt het ongrijpbaarder en dreigender. Officieren van justitie en politieautoriteiten hebben belang bij dit beeld van dreiging om meer middelen te verwerven. Verder liet Van der Brug zien dat het vandalistische gedrag zich als gevolg van de bestrijding ervan verplaatste van binnen de stadions naar de omgeving erbuiten. Nog meer dan Van der Brug baseerde Adang zich op de directe observatie van het gedrag van vandalen. Zijn ethologische perspectief verschilt van het antropologische doordat de opvattingen van degenen die geobserveerd worden op hun gedrag niet als materiaal gebruikt worden, maar zijn conclusies wijken weinig af van die van andere sociaal-wetenschappelijke onderzoekers. Zelf schreef ik – voor het speciale AST-nummer *Alledaags en ongewoon geweld* – over de ontwikkeling van het voetbalvandalisme vanuit historisch-sociologisch perspectief (Stokvis 1991). Dat ook in Nederland de sociaal-wetenschappelijke belangstelling voor voetbal inmiddels verder gaat dan het voetbalvandalisme, blijkt uit het proefschrift over de geschiedenis van AZ, de beroepsvoetbalclub uit Alkmaar, dat de historicus Gerrit Valk eind 2004 verdedigde.

Sportdeelname

Zo nauw als het thema voetbalvandalisme is, zo breed is het thema sportparticipatie. De meest onderzochte vragen op dit gebied hebben betrekking op de verschillen in sportdeelname tussen sociale categorieën en de verschillen tussen takken van sport naar de sociale categorie die er het meest aan deelneemt. In de meeste verzorgingsstaten is de nationale overheid een belangrijke opdrachtgever voor onderzoek naar dit soort vragen. Zo is in Nederland naast een tamelijk beperkte academische onderzoekstraditie in de sportsociologie een meer omvangrijke opdrachtonderzoekstraditie ontstaan, geëntameerd door het ministerie van vws en zijn voorlopers. Belangrijke onderzoekers op dit gebied waren Manders en Kropman; hun eerste grote rapport, *Sportbeoefening en zijn organisatiegraad*, verscheen al in 1974. Het politieke belang van dit onderzoek was dat aangetoond werd dat er naast de sportbeoefenaars in verenigingsverband een veel grotere categorie bestond die buiten de verenigingen om aan sport deed. Daarmee werd gerechtvaardigd dat de overheid een eigen verantwoordelijkheid voor het sportbeleid diende te hebben naast de traditionele sportorganisaties. De titel van een later onderzoeksrapport van Manders en Kropman: *Sportbeoefening, drempels en stimulansen* (1982) geeft precies aan waar het de overheid bij het sportonderzoek om te doen was: de sport voor meer mensen toegankelijk maken. Een recent rapport in deze richting is: *'Het gaat om de sport'. Een onderzoek naar de sportdeelname van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen* (Janssens e.a. 2003). Enigszins binnen deze onderzoekslijn past ook het meer vanuit een historisch-sociologisch perspectief geschreven AST-stuk *Roeiende vrouwen. De weg van de sierlijkheid* (Derks & Stokvis 1997). Hier gaat het over de wijze waarop een aanvankelijk op het gebied van de sportbeoefening achterblijvende sociale categorie, vrouwen, zich in Nederland een weg in de roeisport gebaad heeft. Een soort culminatiepunt van deze traditie is het proefschrift van Elling (2002): *'Ze zijn er niet voor gebouwd'. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit*. In verband met het Nederlandse minderhedenbeleid is veel onderzoek gedaan naar de vraag of de integratie van leden van minderheden in Nederland meer bevorderd werd door hen te stimuleren lid te worden van bestaande autochtone verenigingen of door hen toe te staan eigen verenigingen op te richten en daartoe subsidie te verlenen. Door de vaagheid van het begrip integratie is hier weinig met zekerheid over te zeggen. Overheidsinstanties zijn voor gemengde verenigingen, terwijl de migranten zelf de voorkeur hebben voor eigen verenigingen (Janssens 1999). De Vlaming Jeroen Scheerder publiceerde veel over de ontwikkeling van de sociale gelaagdheid van de sportdeelnemers in Vlaanderen.

Daarbij ging hij ook de verschillen per tak van sport na. Hij constateerde de opmerkelijke taaiheid van deze gelaagdheid tussen 1969 en 1999. Sportbeoefening is gedurende de onderzochte periode een vorm van klassegebonden sociaal-culturele participatie gebleven (Scheerder 2003).

In Amerika zijn de ontwikkelingen die binnen dit thema van participatie vallen iets sensationeler verlopen en hebben mede daardoor ook interessantere literatuur opgeleverd. In 1969 verscheen *The Revolt of the Black Athlete* van H. Edwards. Terwijl in de eerdergenoemde bundel van Dunning (1971) nog een stuk uit 1963 stond met als titel *Negroes in Baseball*, heeft Edwards het over de *black athlete*, met verwijzingen naar het optreden van de bokser Mohammed Ali en dat van de sprinters die bij de medaille-uitreiking van de Olympische Spelen van 1968 de *Black Power* groet brachten. Veel Amerikaanse literatuur over *black athletes* heeft betrekking op het onderwerp *stacking*. Dat onderwerp werd relevant toen na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk aan zwarte spelers in blanke teams werden toegelaten. Het gaat om de beschuldiging aan coaches dat zij hun spelers op basis van vooroordelen over raciale kenmerken posities toewijzen binnen de opstelling van teams. Blanken zouden onevenredig vaak de meest eervolle en verantwoordelijke posities toegewezen krijgen (Coakley 1998: 263). Opmerkelijk is dat deze kwestie bij het Nederlandse voetbal nooit aan de orde is geweest. Het zegt iets over de mate van wantrouwen tussen de verschillende raciale groepen in Amerika.

Een meer recente fase van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek heeft betrekking op de vraag of de superieure prestaties van zwarte atleten in sommige takken van sport een kwestie van *nature of nurture* is. Een voorbeeld is Jon Entine (2000): *Taboo. Why black athletes dominate sports and why we're afraid to talk about it*. Zijn conclusie is dat *nature* onmiskenbaar de voornaamste rol speelt, maar dat dit door een mengsel van vooroordelen en gevoelens van schaamte en pijnlijkheid niet duidelijk erkend wordt. Hij schrijft in zijn conclusie:

By and large, athletes who rely on the ability to sprint and jump trace their ancestry to West Africa; East and North Africans are best at endurance sports, particularly distance running; whites fall somewhere in the middle (Entine 2000: 341).

Wat het hardlopen betreft is de superioriteit van de verschillende typen Afrikaanse atleten inmiddels duidelijk, maar of dit een kwestie is van natuurlijk aanleg die ook voor andere sporten (bijvoorbeeld zwemmen, of langlaufen) zou gelden kan pas blijken als zij met meer atleten aan die andere takken van

sport gaan meedoen en dan ook daarin dezelfde superioriteit aan de dag leggen. Daarnaast zou veel meer bekend moeten zijn over de recruterings- en selectiemechanismen bij verschillende raciale groeperingen in uiteenlopende takken van sport.

Ook de deelname van vrouwen aan sport heeft in de vs veel meer losgemaakt dan in Europa. Van grote betekenis was de zogenaamde *Title IX* uit 1972. Dit was een toevoeging bij een federaal wetsartikel, waarin gesteld werd dat door de overheid gesubsidieerde scholen verplicht waren evenveel geld uit te geven aan faciliteiten voor vrouwensport als voor mannensport. Aangezien in Amerika de meeste sport in verband met school, *college* en universiteit beoefend wordt en de verdeling over de seksen op dit gebied traditioneel buitengewoon ongelijk was, betekende deze gelijktrekking een enorme stimulans voor de vrouwensport. *Title IX* bevorderde vooral de bloei van het damesvoetbal in de vs. Dit culmineerde in het behalen van het Olympisch kampioenschap in 1996. De aanvoerster van het Amerikaanse team, Mia Hamm, werd een alom bekende sportster. Een wetenschappelijke publicatie die het oprukken van de vrouwen op sportgebied in Amerika belicht, is *Women, Media and Sport. Challenging gender values* (Creedon 1994).

Binnen het thema sportdeelname valt ook de vraag naar de wijze waarop sporten zich over de wereld verspreid hebben en de ontwikkeling van de deelname aan verschillende sporten per land. Op basis van vergelijkend-historische analyses hebben Maarten van Bottenburg en ikzelf aangetoond dat de verspreiding van sporten afhangt van de internationale machtsverhoudingen en van het sociale prestige van de groepering die een sport in een land introduceert (Stokvis 1989; Van Bottenburg 1994, 2001). Van Bottenburg (1992) publiceerde in dit kader in het *AST* een stuk over de ongelijke ontwikkeling van voetbal en cricket in Nederland. In de lijn van dit werk ligt het boek *Outside. Soccer & American Exceptionalism* van Markovits en Hellerman (2001). Hierin wordt aan de hand van een historische studie van de ontwikkeling van de Amerikaanse teamsporten duidelijk gemaakt waarom voetbal slechts een ondergeschikte plaats verwierf in de *American Sport Space*. Merkwaardig is echter hun stelling dat voetbal geen geschikte tv-sport zou zijn (Markovits & Hellerman 2001: 130). Veel internationaal onderzoek op dit gebied handelt over de vraag of men de internationale verspreiding van bepaalde sporten een vorm van cultureel imperialisme moet noemen (Gutmann 1994). Verschillende studies over sport in ontwikkelingslanden laten zien dat, ondanks de internationaal gestandaardiseerde regels, in ieder land een sport toch weer op een eigen wijze wordt beoefend (Klein 1991). Een van de meest opmerkelijke hedendaagse

pogingen tot 'cultureel imperialisme' is de poging van de Amerikaanse *American Football*-bond om deze sport in Europa populair te maken. Ondanks al het geld dat hiervoor beschikbaar is, lijkt dit niet te lukken (Maguire 1991; Van Bottenburg 2003).

Verwant aan het thema sportparticipatie is het onderzoek naar de vraag over de werking van sport op het maatschappelijke leven. Ook dit onderzoek heeft al een voorloper in de bundel van Dunning uit 1971: het artikel 'On scholarship and interscholastic athletics' van Schafer en Armer, waarin werd nagegaan of sport inderdaad wel de weldadige sociale effecten op het gedrag van de beoefenaren heeft als veel sportpropagandisten ons willen doen geloven. Schafer en Armer constateerden dat sportbeoefenaren iets beter op school presteerden dan niet-sportbeoefenaren. Op kleine schaal en op individueel niveau is dit goed vast te stellen. Veel moeilijker wordt het om de effecten van de deelname aan sport op de samenleving als geheel vast te stellen. In de jaren zeventig lieten marxistische sociologen zich tamelijk ongeremd over dit vraagstuk uit. G. Vinnai met zijn geruchtmakende boek *Fussball als Ideologie* (1970) zag de betrokkenheid van het publiek bij voetbalwedstrijden als een soort 'opium van het volk' dat bijdroeg tot de instandhouding van het kapitalistische systeem, en zo dachten ook Franse marxisten erover, bijvoorbeeld J.H. Brohm (1976). Een dergelijke functionalistische benadering is ook te vinden bij degenen die de sport juist positief gewaardeerde functies toekennen. De vraag of de sport zulke functies heeft is van groot belang voor sportorganisaties in verzorgingsstaten, omdat zij op grond hiervan overheidssubsidies kunnen claimen. Maar de mogelijke werkingen van sport zijn veel makkelijker te bedenken dan empirisch vast te stellen. In een studie over *De maatschappelijke betekenis van sport* (1996) slagen ook Schuyt en Van Bottenburg er niet in verder te komen dan common sense opvattingen over hun onderwerp. Sport draagt volgens hen bij tot karaktervorming, sociale binding en gezondheid en heeft een steeds grotere economische betekenis gekregen. Het proefschrift van Swijtink *In de pas. Sport en lichamelijke opvoeding in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (1992) biedt een waarschuwing tegen al te optimistische verwachtingen over de maatschappelijke werking van sport. Het herinnert eraan dat van de kant van de sportbeoefenaren en -organisaties een tamelijk grote meegaandheid met de Duitse bezetters bestond en weinig solidariteit met de van sportdeelneming uitgesloten joodse medesporters. Een aardige poging om over de cohesie bevorderende werking van sport een enigszins empirisch onderbouwde uitspraak te doen is een AST-artikel van Jeanet Kullberg. Zij deed onderzoek naar het versieren van straten tijdens internationale voetbaltoernooien waaraan het Nederlands elftal meedoet en concludeert dat deze activi-

teit in volksbuurten vaak een uiting is van al bestaande cohesie, terwijl het in nieuwe buurten mensen op weinig verplichtende wijze dichter tot elkaar brengt (Kullberg 2001).

Mediasport

De enorme publieke belangstelling voor sportwedstrijden op de televisie heeft vanaf het eind van de jaren tachtig geleid tot allerlei studies over de wijze waarop sport via de media gerepresenteerd wordt, over de betekenis van sportsterren, over de omgang met het vele geld dat er op sportgebied is gaan circuleren en over de invloed van de publieke belangstelling op de sport zelf. De definitieve verklaring voor die publieke belangstelling op zichzelf is nog niet gevonden. Elias en Dunning hebben een overtuigende, maar weinig specifieke verklaring gegeven. In *The Quest for Excitement* (1986) beschouwen zij sportwedstrijden, net als andere grootscheepse manifestaties zoals popconcerten, als gelegenheden waarbij mensen de routine van het dagelijkse leven kunnen onderbreken door een zekere mate van plezierige spanning te ondergaan. Het ondergaan van die spanning werkt volgens Elias en Dunning revitaliserend. Dit algemene idee zou men ook kunnen betrekken op de enorme aandacht voor grote sportwedstrijden op de televisie. Telkens wordt er een strijd tussen partijen vertoond waarmee het publiek zich kan identificeren. Die identificatie heeft meestal een sterk chauvinistisch karakter. De vraag of dit chauvinisme uitsluitend een gevolg is van de algemene zichtbaarheid van de sportieve strijd of ook verband houdt met recente ontwikkelingen op het vlak van de staatsvorming verdient nader onderzoek (Stokvis 2003a). Het nationale besef lijkt gestimuleerd te zijn door het wegvallen van de Oost-Westtegenstelling en, in Europa, de inspanningen om tot een nieuwe supranationale staatkundige eenheid te komen.

De wijze waarop sport via de televisie gerepresenteerd wordt, heeft een uitgebreide literatuur vanuit media- en culturele studies opgeleverd (Whannell 1992, 2002; Rowe 1999; Boyle & Haynes 2000; Brookes 2002). Het gaat dan bijvoorbeeld over de vraag hoe mannelijke en vrouwelijke atleten gerepresenteerd worden. Daarbij komt naar voren dat vrouwen minder aandacht krijgen dan mannen en dat als ze die aandacht wel krijgen deze vaak een seksuele tint heeft. Bij onderzoek naar de representatie van atleten van verschillend ras gaat het om de vraag of daarin bepaalde vooroordelen naar voren komen. Ook de representatie van de verschillende naties en het teruggrijpen op allerlei historische thema's en tegenstellingen daarbij is uitgebreid onderzocht.

Deze thema's worden ook behandeld bij de studie van sportsterren. Niet iedereen die goed is in een sport wordt een sportster, iemand die door iedereen gekend en gewaardeerd wordt. Bijzondere sportprestaties vormen wel een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor de status van sportster. Waar onderzoekers naar zoeken is hoe de typische wijze waarop een ster zich presenteert, resoneert met bredere maatschappelijke tendensen, zoals verwarring over mannelijke identiteit in een tijd van emancipatie van vrouwen (Whannell 2002). In de meer toegepaste sfeer van het beleid heeft men zich in Nederland afgevraagd hoe voetbalsterren ingezet kunnen worden als rolmodel voor de jongeren.

Over de invloed van het publiek op de aard van sporten zelf stond al in de bundel van Dunning uit 1971 een bijdrage: G. Stone, *American Sports. Play and display*. Deze titel geeft de richting van die invloed aan. De wijze waarop sporten gepresenteerd worden en veranderingen in de regels ervan zijn er op gericht de sensationele kanten van de wedstrijden te benadrukken, om de uitzending voor een zo groot mogelijk publiek aantrekkelijk te maken. Deze tendens heeft sinds de publicatie van dit artikel voortdurend in de sociologische belangstelling gestaan (Rader 1984; Coakley 1998; Stokvis 2003b).

Slot

In Nederland komt de toename van de sociaal-wetenschappelijke belangstelling voor sport tot uiting in de oprichting in 2002 van het WJH Mulier Instituut als centrum voor het sociaal-wetenschappelijk onderzoek van sport. Dit instituut is door een fusie tussen een commercieel onderzoeksinstituut op het gebied van de sport en afdelingen van universiteiten waar sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek plaatsvindt (Amsterdam UvA, Utrecht en Tilburg) tot stand gekomen. Het ministerie van vws heeft het tot stand komen van dit instituut bevorderd door middel van een subsidie. Het doel van die subsidie was de bevordering van het fundamenteel sociaal-wetenschappelijk onderzoek van de sport. Door de oprichting van dit instituut is het onderlinge contact tussen vertegenwoordigers van het academische historisch-sociologische sportonderzoek en van het meer op het overheidsbeleid gerichte sportonderzoek versterkt. Namens het Mulier Instituut zijn in Groningen en Utrecht bijzonder hoogleraren voor sporteconomie en sportontwikkeling benoemd, terwijl de vu met steun van de NOC*NSF onlangs een bijzonder hoogleraar in de sportgeschiedenis heeft aangesteld. De verdere bloei van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Nederland op dit gebied lijkt hiermee voorlopig verzekerd. Internatio-

naal uit de proliferatie van het sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek zich vooral in het ontstaan van allerlei gespecialiseerde tijdschriften, zoals het sinds 1998 bestaande *Culture, Sport, Society*, dat in 2003 werd omgedoopt tot *Sport in Society* en het al eerder genoemde *Soccer and Society*. Het uit 1964 daterende ICSS transformeerde zich van een comité tot een vereniging, de *International Sociology of Sport Association*. Het eerste wereldcongres voor sportsociologie werd in 2001 in Seoel, Korea gehouden. Het voornemen is er een tweejaarlijks congres van te maken. In 2003 lukte dat in Keulen. Vóór 2001 vormde het jaarlijkse congres van de Amerikaanse sportsociologen het meest internationale podium. De sociaal-wetenschappelijke studie van sport is duidelijk gestimuleerd door de enorme uitbreiding van de belangstelling ervoor bij het publiek. Interessant is vooral de toename van de sportieve belangstelling onder intellectuelen. Die hebben zich lange tijd enigszins huiverig gevoeld bij de massale belangstelling voor fysieke wedijver (Stokvis 1997). Ikzelf kan getuigen dat daar bij de redactie van het *AST* weinig van te merken is geweest. Vanaf de discussie over mijn proefschrift in 1979 heeft zij artikelen over sport ruimhartig plaats geboden. Ik hoop dat dit ook bij het nieuwe tijdschrift, waarin het *AST* opgaat, het geval zal zijn.

Literatuur

- Adang, O. (1999) *Football Hooliganism*, Report prepared for the benefit of Mr. Valk, rapporteur for the Council of Europe, Strasbourg.
- Blain, N., R. Boyle & H. O'Donnell (1993) *Sport and National Identity in the European Media*, Leicester: Leicester University Press.
- Bottenburg, M. van (1992) 'Het bruine monster en de king of sports. De uiteenlopende populariteit van voetbal en cricket in Nederland, 1870-1930', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 19 (2): 3-35.
- Bottenburg, M. van (1994) *Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten*, Amsterdam: Bert Bakker.
- Bottenburg, M. van (2001) *Global Games*, Urbana: University of Illinois Press.
- Bottenburg, M. van (2003) 'Thrown for a loss: (American) football and the European sport space', *American Behavioural Scientist*, 46 (11): 1150-1182.
- Bottenburg, M. van & K. Schuyt (1996) *De maatschappelijke betekenis van sport*, Arnhem: NOC*NSF.
- Boyle, R. & R. Haynes (2000) *Power Play. Sport, the media & popular culture*, Harlow: Pearson Education.
- Brohm, J. (1976) *Critique du Sport*, Parijs: Bourgois.
- Brookes, R. (2002) *Representing Sports*, Londen: Arnold.

- Brug, H. van der (1986) *Voetbalvandalisme*, Haarlem: De Vrieseborch.
- Coakley, J. (1998) *Sport in Society. Issues & controversies*, Boston: Irwin McGraw-Hill.
- Creedon, P. (ed.). (1994) *Women, Media and Sport. Challenging gender values*, Thousand Oaks: Sage.
- Derks, M. & R.Stokvis (1997) 'Roeiende vrouwen. De weg van de sierlijkheid', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 24 (3/4): 416-437
- Dunning, E. (ed.) (1971) *The Sociology of Sport*, Londen: Frank Cass.
- Dunning, E. (1988) *The Roots of Football Hooliganism*, Londen: Routledge & Kegan Paul.
- Dunning, E. (1999) *Sport Matters. Sociological studies of sport, violence and civilization*, Londen: Routledge.
- Edwards, H.(1969) *The Revolt of the Black Athlete*, New York: The Free Press.
- Elias, N. & E. Dunning (1986) *Quest for Excitement. Sport and leisure in the civilizing process*, Oxford: Blackwell.
- Elling, A. (2002) 'Ze zijn er [niet] voor gebouwd'. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit, Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Entine, J. (2000) *Why Black Athletes Dominate Sports and Why We're Afraid to Talk About It*, New York: Public Affairs.
- Finley, M. & H. Pleket. (1976) *The Olympic Games. The first thousand years*, Londen: Chatto & Windus.
- Finn, G. & Giulianotti (eds.) *Football Culture. Local contests, global visions*, Special Issue Culture, sport, society, jrg. 2, no. 3.
- Giulianotti, R., N. Bonny & M. Hepworth (eds.) (1994) *Football, Violence and Social Identity*, Londen: Routledge.
- Guttman, A. (1978) *From Ritual to Record. The nature of modern sports*, New York: Columbia University Press.
- Guttman, A. (1994) *Games & Empires. Modern sports and cultural imperialism*, New York: Columbia University.
- Huizinga, J. (1938) *Homo Ludens. Proeve eener bepaling van het spelelement der cultuur*, Groningen: Tjeenk Willink.
- Janssens, J. (1999) *Etnische tweedeling in de sport*, Den Bosch: Diopter.
- Janssens, J., A. Elling & J. van Kalmthout (2003) 'Het gaat om de sport'. Een onderzoek naar de sportdeelname van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Kenyon, G. (ed.) (1969) *Sociology of Sport*, North Palm Beach, Fl.: The Athletic Institute.
- Klein, A. (1991) *Sugarball: The American game, the Dominican dream*, New Haven: Yale University Press.
- Kloeren, M. (1935) *Sport und Rekord. Kultursoziologische Untersuchungen zum England des sechzehnten bis achtzehnten Jahrhunderts*, Leipzig: Tauchnitz.

- Kullberg, J. (2001) 'Met voetbal kan het wel, normaal kijk je de burens niet an', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 28 (2): 231-261.
- MacAloon, J. (1981) *This Great Symbol. Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games*, Chicago: University of Chicago Press.
- Maguire, J. (1990) 'More than a sporting touchdown: the making of American Football in England 1982-1990', *Sociology of Sport Journal*, 7 (3): 213-237.
- Maguire, J. (1999) *Global Sports. Identities, societies, civilizations*, Cambridge: Polity Press.
- Manders, T. & J. Kropman (1974) *Sportbeoefening en zijn organisatiegraad*, Nijmegen: ITS.
- Manders, T. & J. Kropman (1982) *Sportbeoefening, drempels en stimulansen*, Nijmegen: ITS.
- Markovits, A. & S. Hellerman (2001) *Offside. Soccer & American exceptionalism*, Princeton: Princeton University Press.
- Maso, B. (1990) *Het zweet der goden. Legende van de wielersport*, Amsterdam: Arbeiderspers.
- Maso, B. (2003) *Wij waren allemaal goden. De Tour van 1948*, Amsterdam: Atlas.
- Miermans, C. (1955) *Voetbal in Nederland. Maatschappelijke en sportieve aspecten*, Assen: Van Gorcum.
- Rader, B. (1984) *In Its Own Image. How television has transformed sports*, New York: The Free Press.
- Rowe, D. (1999) *Sport, Culture and the Media*, Buckingham: Open University Press.
- Scheerder, J. (2003) *Gelijke speelvelden? Sociale gelaagdheid van de vrijetijdssport vanuit een sociaal-cultureel veranderingsperspectief*, proefschrift KU Leuven.
- Schöffler, H. (1935) *England das Land des Sportes. Eine kultursoziologische Erklärung*, Leipzig: Tauchnitz.
- Simon, R. (1991). *Fair Play. Sports, values and society*, Colorado: Westview Press.
- Steenbergen, J. (2004) *Grenzen aan de sport*, Amsterdam: Elsevier.
- Sugden, J. & A. Tomlinson (1999) *Great Balls of Fire. How big money is hijacking world football*, Edinburg: Mainstream publishing.
- Stokvis, R. (1989) 'De populariteit van sporten', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 15 (4): 673-696.
- Stokvis, R. (1991) 'Voetbalvandalisme in Nederland', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 18 (3): 165-188.
- Stokvis, R. (1997) 'Anti-sportsentiment en hiërarchie', in N. Wilterdink e.a. (red.), *Alles verandert. Opstellen voor en over J. Goudsblom*, Amsterdam: Meulenhoff.
- Stokvis, R. (2003a) *Sport, publiek en de media*, Amsterdam: Aksant.
- Stokvis, R. (2003b) 'Fitness. Nationale ambities en persoonlijke behoeften', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 30 (4): 443-462.
- Swijntink, A. (1992) *In de pas. Sport en lichamelijke opvoeding in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Haarlem: De Vrieseborch.

- Valk, G. (2004) *AZ is de naam. Vijftig jaar betaald voetbal in Alkmaar 1954-2004*, Amsterdam: Proefschrift Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit van Amsterdam.
- Vinnai, G. (1970) *Fussballsport als Ideologie*, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt.
- Wenner, L. (ed.) (1989) *Media, Sports & Society*, Newbury Park: Sage.
- Wenner, L. (ed.) (1998) *Mediasport*, Londen: Routledge.
- Westerbeek, H. & A. Smith (2003) *Sport Business in the Global Market Place*, Houndmills: Palgrave MacMillan.
- Whannel, G. (1992) *Fields in Vision. Television sports and cultural transformation*, Londen: Routledge.
- Whannel, G. (2002) *Media Sport Stars. Masculinities and moralities*, Londen: Routledge.